

УДК 378.147.88

Т.П. Бабенко
м. Кривий Ріг, Україна

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ І НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ВНЗ

Масштабні соціальні, економічні та культурні зміни, які відбуваються у сучасному українському суспільстві, зумовили реформування і в освітній галузі. Сьогодення висуває людству високі вимоги до особистісних і професійних якостей. Пріоритетом стає не накопичення знань, а здатність оперувати отриманою інформацією, володіти професійними вміннями за нестандартних умов, знаходити не типові шляхи розв'язання проблем. А відтак першочерговою постає якість навчання та виховання.

Проте незважаючи на освітні зміни, сучасні студенти складають письмові та тестові диференційовані заліки й іспити. Творчість, самостійність, захист індивідуальних або колективних робіт, відходить на другий план, чи не береться до уваги взагалі. Буває так, що молоді фахівці, які отримували високі бали у ВНЗ, на практиці не можуть продемонструвати свої знання й уміння. Їм доводиться набувати необхідні навички безпосередньо у процесі професійної діяльності.

Отже, кінцевою метою навчання майбутніх фахівців має бути не здобуття певної суми знань, а формування умінь використовувати отримані знання на практиці. На наш погляд, особливе місце в розв'язанні означеної проблеми посідає дослідницька діяльність студентів. Постає необхідність розглянути сутність понять «дослідження», «дослідницькі уміння і навички», умови їх формування.

У Великій Радянській Енциклопедії дослідження постулюється як процес утворення нових наукових знань, один із видів пізнавальної діяльності. Характеризується об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю, точністю (що тлумачиться по-різному). З'ясовують два взаємопов'язаних рівні: емпіричний і теоретичний. На першому встановлюються нові факти науки і на основі їх узагальнення формулюються емпіричні закономірності. На другому – висуваються і формулюються загальні для окремої предметної галузі закономірності, що дозволяють пояснювати раніше відкриті факти та емпіричні закономірності, а також передбачати майбутні події і факти [3, с. 16].

У педагогічній літературі дослідження розглядається як вид систематичної пізнавальної діяльності, спрямованої на набуття нових знань, інформації та вивчення визначених проблем на основі спеціальних стандартизованих методів (експеримент, спостереження) [11, с. 66]. При цьому метою дослідництва постають не лише нові знання як кінцевий результат інтелектуальної діяльності, а й сам процес створення знаннєвого продукту, в результаті якого студент набуває дослідницьких умінь і навичок, розширює власні обсяги пізнання, змінює своє становище в соціумі.

Під час ретроспективного аналізу наукового фонду ми з'ясували, що у педагогічній практиці підходи щодо формулювання поняття «уміння» і «навички» мали неоднозначний характер, співвідношення між досліджуваними категоріями розглядалися з різних позицій.

Так, Н. Риков пропонує тлумачити уміння як готовність діяти розумно, свідомо, а не бути подібним до автомату; цей феномен виникає на основі пізнання і засвоєння певної діяльності, аналізу умов розв'язання трудового завдання. Навичка, за словами науковця, це уміння удосконалене внаслідок повторення та тренування тих чи тих дій [10, с. 29].

Таку позицію підтримує Н. Левітов, акцентуючи увагу на тому, що не має такої навички, в основі якої не було б уміння, яке поступово вдосконалюється у процесі вправ і практики [5, с. 263-265].

У Великій Радянській Енциклопедії навичка розглядається як доведене до автоматизму уміння розв'язувати той чи інший вид завдань (частіше за все рухових). Будь-який новий спосіб дії, що протікає спочатку як певна самостійна, розгорнута і свідомо дія, у подальшому

в результаті багаторазового повторення може здійснюватися вже як компонент дії, що виконується автоматично [3, с. 572].

Протилежну позицію займає Є. Мілерян, який говорить про навички як про автоматизовані дії, що виконуються під контролем свідомості. А уміння визначає як «знання в дії», властивістю якого є змога успішно розв'язувати поставлені завдання у змінених умовах діяльності [6, с. 35-38].

Науковця підтримує В. Онищук та вказує на те, що навичка – це утворена на основі вправ автоматизована дія, є компонентом уміння, в її основу покладено елементарні дії. Уміння – здатність виконувати складну комплексну дію, та включає в себе знання теоретичних основ дії (поняття, закону, теорії), знання способів виконання дії, їх зміст та послідовність (правила, прийоми), призначення необхідного обладнання (апаратури, приборів, інструментів), навичок роботи з ними, практичний досвід виконання аналогічних дій, елементи творчості (розв'язання проблем, інсайту), формуються на основі включення учнів у творчу діяльність [8, с. 21, 22].

Поняття «навичка» тлумачиться у педагогічній енциклопедії як дія, що характеризується високою мірою засвоєння, на цьому етапі дія стає автоматизованою – свідомий контроль настільки згорнутий, що виникає ілюзія його повної відсутності, при цьому дія виконується злито, як єдине ціле, і настільки легко та швидко, що здається ніби його виконання іде «саме по собі». Високий рівень засвоєння діяльності відрізняє навички від уміння, яке передбачає таку міру засвоєння, коли для правильного виконання дії ще потрібний розгорнутий свідомий самоконтроль. Навичка формується і в процесі засвоєння дії, через вправи. Утворення навички в людини – процес свідомий. Суттєва роль у формуванні навички належить усвідомленню мети і завдань дії – що має бути отримано в результаті дії на окремих його етапах [9, с.14].

Уміння ж визначаються як можливість ефективно виконувати дії (діяльність) відповідно до мети та умов, у яких доводиться діяти. Якість умінь визначається характером і змістом знань про дії що виконуються, тісно пов'язані з навичками як засобами виконання дії, які відповідають меті та умовам, у яких доводиться діяти. Проте на відміну від навичок уміння можуть формуватися і без спеціальних вправ у виконанні конкретних дій. У таких випадках уміння спирається на знання та навички, що були набуті раніше. Уміння вдосконалюється згідно з рівнем оволодіння навичками. Високий рівень умінь означає змозгу користуватися різними навичками задля досягнення однієї і тієї ж мети залежно від умов дій [9, с. 362].

Ураховуючи вищезазначені погляди, як орієнтир подальшої роботи, дослідницькі навички витлумачуємо як комплекс умотивованих дій, спрямований на ефективне, самостійне виконання професійних завдань у межах своєї компетенції із застосуванням наукових прийомів за нестандартних ситуацій. Дослідницькі уміння – це процес застосування сформованих навиків у різний спосіб в широкому спектрі стандартних і нестандартних ситуацій. Тож, дотримуючись логічної послідовності формування зазначених категорій, процес має відбуватись у такому порядку: теоретичні знання → дослідницькі навички → дослідницькі уміння.

У пропонованій розвідці постала необхідність з'ясувати, які саме уміння і навички належать до дослідницьких. Порівняльний аналіз наукового літературного фонду дозволив нам визначити таку номенклатуру зазначених категорій:

1) інтелектуальні дослідницькі уміння: робота з інформаційними об'єктами різної формації (першоджерела, наукові документи, медійні та інтернет ресурси), визначення та формулювання проблеми, постановка завдань, схематичне, графічне, мультимедійне зображення інтерпретації отриманих результатів, оформлення та презентація роботи, інтеграція навичок й умінь з інших галузей знань;

2) практичні: безпосередньо практична діяльність, планування та корекція роботи, вибір валідних методів дослідження, їх практичне використання, застосування результатів дослідження у професійній діяльності;

3) аналітичні: аналіз та корекція отриманої інформації й результатів діяльності, оцінювання індивідуальної ролі та колективного внеску в дослідження, визначення рівня особистості інтелектуального росту;

4) комунікативні: ведення коректного діалогу, аргументоване пояснення та відстоювання власних позицій, пошук компромісів, толерантність до іншої думки.

Відповідно, пропоновані характеристики складають систему, усі елементи якої мають відповідати та доповнювати одна одну. За рівнем їх узгодженості можна говорити про якість самого наукового дослідження.

На практиці визначають і застосовують два основні види дослідницької діяльності студентів, які органічно продовжують один одного:

1) навчальна науково-дослідницька діяльність, передбачена діючими навчальними планами та робочими програмами (до цього виду роботи належать курсові та дипломні проекти);

2) дослідницька робота у позанавчальний час, яка є більш ефективним засобом формування дослідницьких умінь і навичок.

Процес формування дослідницьких умінь і навичок не є стихійним, спонтанним, не керованим або епізодичним, оскільки не сприяє повноцінному розвитку наукового мислення та становленню висококваліфікованого фахівця, а забезпечується дотриманням певних умов, створених педагогом задля досягнення дидактичної мети.

Однією з пріоритетних умов ми виокремлюємо вмотивованість студентів до дослідництва. У роботах Л. Божович відзначається, що діяльність студентів активізується системою різноманітних мотивів, які для кожного мають різну спонукальну дію. Одні з них є основними, провідними, інші – другорядними, що не мають самостійного значення. Тож автор визначає дві великі категорії:

1) пов'язані зі змістом самої навчальної діяльності та процесом її виконання, це пізнавальні інтереси, потреба в інтелектуальній активності та в оволодінні новими знаннями, вміннями та навичками;

2) відносини дитини з навколишнім середовищем, які пов'язані з потребою в спілкуванні з іншими людьми, їх оцінюванні та погодженні (тобто широкі соціальні мотиви) [1, с. 36].

Обидві зазначені категорії є необхідною умовою для будь-якої діяльності.

Усе це дає змогу говорити про те, що на початку свого навчання, студенти перших курсів намагаються побудувати взаємовідносини з членами нового колективу (одногрупниками, куратором та викладачами), відповідати вимогам, які висуває навчальний заклад. Нові потреби виникають у процесі подальшого навчання. У цей період необхідно створити умови для виникнення бажання засвоєння нової інформації, набуття професійно-важливих умінь і навичок, та забезпечити перехід до більш складного виду діяльності – самоосвіти. Досягнення цієї мети буде можливим за рахунок розвитку прагнення до особистої дослідницької діяльності в навчальному процесі від найпростіших її видів (загальних: визначення теми та завдань заняття, вміння сформулювати запитання; професійних: зумовлених вимогами майбутньої професії) до складних (проведення експериментів, власного дослідження, виступи перед аудиторією з доповіддю, аргументований захист власних ідей). Тобто, сформулювати за концепцією Л. Божович, ненасичені потреби, які не зникають унаслідок насичення, а підсилюються, спонукаючи людину до нових пошуків і створення предмета їх задоволення [2, с. 17].

Зазвичай на початку свого навчання студенти натрапляють на проблеми, пов'язані з великим обсягом нової інформації, викладання предметів, більшою мірою, за традиційними методиками, які потребують лише механічного відтворення. Викладачі за допомогою лекцій, співбесід, консультацій доносять певний навчальний матеріал, а студенти запам'ятовують його та повторюють на практичних та лабораторних заняттях або іспитах. Коли наука стрімко розвивається, отримані в такий спосіб знання стають малоцінними та швидко втрачають актуальність. Тому більшість педагогів схиляються до думки, що їхньою метою є не

примушення студента запам'ятати лекційний матеріал, а потім, за потреби, відтворити його, задля отримання позитивної оцінки, а навчити обирати з великої кількості інформації необхідну, опрацьовувати її, робити висновки, і так здобувати нові знання. Рівень підготовленості до професійної діяльності прямо залежить від того, наскільки в майбутнього спеціаліста сформовані дослідницькі уміння і навички. Тож активне залучення студентів до дослідницької роботи є наступною умовою формування дослідницьких умінь і навичок.

Так, на думку В. Нагаєва, залучення студентів до дослідницької роботи є одним із найперспективніших спрямувань освітньої діяльності. А студентське дослідження визначає як здатність студентів пізнавати свій внутрішній світ, мобілізувати сили для розуміння і творення нових матеріальних і духовних цінностей, що мають індивідуальне та спільне значення [7, с. 206].

Н. Демешкант, переконує в тому, що розвиток дослідницьких умінь дозволяє студенту не тільки відтворювати зміст вивченого матеріалу, але й міркувати самостійно, усвідомлюючи проблеми і зумовленість явищ, установлюючи закономірності та логічні зв'язки у вивченому матеріалі [4, с. 24].

Не менш важливою умовою постає поступове оволодіння дослідницькими умінями та навичками протягом усього періоду навчання. Починати роботу необхідно з першого курсу з поступовим ускладненням дослідництва в ході занять. На початковому етапі основним завданням стає встановлення взаємозв'язку між предметами, що вивчаються та практичними заняттями, інтеграція знань з різних дисциплін. Задля цього доцільно запроваджувати елементи дослідницької діяльності з усіма її етапами: визначення проблеми, вибір теми, планування, робота із інформаційними ресурсами, проведення експерименту, оформлення результатів, презентація та захист. Діяльність викладача має бути спрямована на послідовне формування дослідницьких умінь і навичок. Має відбутись перехід від пасивного сприйняття та засвоєння інформації, до активної взаємодії, завдяки тому, що кожна із сторін-учасників бере на себе певні зобов'язання.

Наступною умовою ми виокремлюємо відповідну підготовку педагогічних кадрів до впровадження дослідництва поміж студентів, що дозволить продуктивно розв'язувати проблеми навчання в умовах пошукової діяльності. Викладач з оратора та носія єдиної правильної інформації перетворюється на координатора, консультанта основне завдання якого полягає в тому, аби навчити студента оперувати набутими знаннями, умінями і навичками, знаходити валідні шляхи розв'язання нестандартних ситуацій. Процес навчання перетворюється на співробітництво, де викладач і студент стають рівноправними партнерами.

Від сучасної освіти вимагається не звичайне фрагментарне включення методів дослідницького навчання в освітню практику, а цілеспрямована робота з розвитку дослідницьких умінь і навичок студентів, створення умов, які дозволять відмовитися від репродуктивного навчання та забезпечать спрямування навчального процесу на розвиток особистості освіченої, конкурентоспроможної, здатної до самопізнання, саморозвитку та самовдосконалення. Отже, активне запровадження дослідницької діяльності студентів забезпечить оволодіння методами наукового пізнання, формування повноцінних, усвідомлених знань, їх оперативне використання.

Література:

1. Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / Лидия Ильинична Божович ; под ред. Д. И. Фельдштейн. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 209 с.
2. Божович Л. И. Изучение мотивации поведения детей и подростков: [сборник статей] / Л. И. Божович, Л. В. Благоняжина. - М. : Педагогика, 1972 – 351 с.
3. Большая Советская Энциклопедия / глав. ред. А. М. Прохоров. - [изд 3-е]. – М. : Советская Энциклопедия, 1972. – Т. 10. – 592 с.
4. Демешкант Н. А. Развитие исследовательских умений как основа формирования научного мировоззрения студентов высших учебных заведений / Н. А. Демешкант // Нові технології навчання: науково-методичний збірник. - С. 23 – 25.

5. Левитов Н. Д. Психология труда / Николай Дмитриевич Левитов. - М. : гос. уч. пед. издат Министерства просвещения РСФСР, 1963. - 310с.
6. Милерян Е. А. Психология формирования общеобразовательных политехнических умений / Евгений Александрович Милерян. - М. : Педагогика, 1973. - 300 с.
7. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / В. М. Нагаєв. - К. : Центр учбової літератури, 2007. - 232 с.
8. Онищук Л. Організація проектно-технологічної діяльності вчителя і учня (навчально-тематичний план і програма проблемного семінару) / Л. Онищук // Рідна школа. - 2005. - №3. - С. 14 - 15.
9. Педагогическая энциклопедия / глав. ред. А. И. Каиров. - М. : Советская Энциклопедия, 1968. - Т. 4. - 912 с.
10. Рыков Н. А. К вопросу об образования умения / Н. А. Рыков // Советская педагогика. - 1953. - №10. - С. 29 - 37.
11. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. - К. : «ЕксОб», 2004. - 304 с.

У статті розглянуто сутність понять «дослідження», «дослідницькі уміння і навички», умови їх формування.

Ключові слова: дослідження, уміння, навички, дослідницькі уміння і навички, педагогічні умови.

В статье рассмотрены понятия «исследование», «исследовательские умения и навыки», условия их формирования.

Ключевые слова: исследование, умения, навыки, исследовательские умения и навыки, педагогические условия.

In paper is examined notions «research», «research skills and habits», conditions them foming.

Keywords: research, skills, habits, research skills and habits, pedagogic condetions.

УДК 378.147.091.3:004.77

М.Ю. Байло, Т.Ф. Архіпова
м. Вінниця, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНЬО-НАУКОВИХ ПОРТАЛІВ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ВНЗ

Зміст і якість освіти, її відповідність сучасним потребам суспільства, є пріоритетним напрямком розвитку українського суспільства в умовах європейської інтеграції. Відкритість і доступність освіти визначають стан інтелектуального потенціалу держави. Суттєвим резервом підвищення якості та доступності професійно-технічної освіти є ефективне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Це стосується не лише навчально-виробничого процесу, а й управління освітою, системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів тощо. Тому слід підкреслити, що випереджальний розвиток сфери професійної освіти на основі інтеграції педагогічних, інформаційних і телекомунікаційних технологій, створення на їх основі освітніх порталів ВНЗ, районів, областей ы регіонів з відповідним науково-методичним наповненням і можливостями використання наукових, освітніх та управлінських ресурсів у процесі розв'язання різнорівневих завдань стає важливим національним пріоритетом сучасності.

І якщо раніше символами навчання були знання, вміння, громадське виховання, то новий погляд на освіту передбачає компетентність, ерудицію, індивідуальну творчість, самостійний пошук знань і потреба в їх вдосконаленні. Формування внутрішньої потреби до самонавчання стає вимогою часу і умовою реалізації особистісного потенціалу. Здатність людини відбутися професійно на достатньо високому рівні, залежить від можливості самостійного освоєння нових професійних знань.

Вирішення цих завдань неможливе без чіткого планування всіх ланок навчального процесу з глибокою міждисциплінарною координацією дисциплін професійної спрямованості ВНЗ, що можна забезпечити засобами ІКТ для створення порталів кафедр, інститутів, факультетів.